

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΝΕΦ298: Τα comics ως λογοτεχνία

12. «Δημοσθένης Βουτυράς»: ο λογοτεχνικός μύθος και το graphic novel των Δημήτρη Βανέλλη και Θανάση Πέτρου

Κέλη Δασκαλά-Τμήμα Φιλολογίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Κρήτης**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σκοποί-Περιεχόμενα ενότητας

- Δημοσθένης Βουτυράς: Πώς κατασκευάζεται ένας λογοτεχνικός μύθος;
- Η οπτική και η συμβολή του γραφιστικού μυθιστορήματος στη σύγχρονη πρόσληψη/ανάγνωση του έργου του Βουτυρά.

Η οπτική του graphic novel

Η επιλογή του έργου του Δημοσθένη Βουτυρά και η ανάγνωσή του από τους Πέτρου και Βανέλλη, η αγιοποίηση του παθητικού Φάρμα που αντιδρά, η συμπάθεια για τον άνεργο-πεινασμένο Μπαλάφα, ο σαρκασμός της εκκλησίας, η διακωμώδηση του παραδείσου, η αντίδραση του καταπιεσμένου Λούμα, η έμφαση στα πάθη, τα ακραία συναισθήματα, ο έντονος ερωτισμός, η ανατρεπτική διάθεση, η ρήξη με το κατεστημένο, ο τρόπος τέλος με τον οποίο οι κομικογράφοι «εκσυγχρονίζουν» (σε επίπεδο γλώσσας και εικόνας) τις ιστορίες του Βουτυρά, η οπτική τους εν πολλοίς για το έργο του Βουτυρά απηχεί την αποθέωση που γνωρίζει ο Πειραιώτης συγγραφέας και τον τρόπο που ερμηνεύεται το έργο του στην εποχή μας.

Η αποθέωση του Βουτυρά στο β΄ μισό του 20ού αιώνα έως τις μέρες μας

Δεν είναι λίγες οι εγκωμιαστικές αναφορές τόσο στον σπουδαίο λογοτέχνη, τον άδικα λησμονημένο, όσο και στο «Παραρλάμα», το αντιπροσωπευτικότερο διήγημά του, «το πιο πρωτότυπο», όπως το είχε για παράδειγμα χαρακτηρίσει ο Νίκος Κατηφόρης (1959) και η Βέρα Βασαρδάνη στις μέρες μας (Καθημερινή, 1998). Ο Στρατής Τσίρκας, στα τέλη της δεκαετίας του 1940, τον συνέκρινε με τους Τζόις, Καμύ, Σαρτρ (1948). Ο Στυλιανός Αλεξίου (2009), τον ανεβάζει στο πρώτο σκαλί του βάρθρου στο πλευρό του Βιζυηνού και του Παπαδιαμάντη.

Ο «μοντέρνος» Βουτυράς

Ο Βάσιος Τσοκόπουλος, επιμελητής των *Απάντων* του Βουτυρά (1994-), υποστηρίζει πως ο Βουτυράς αποτελεί τον «πρώτο έλληνα μοντέρνο συγγραφέα», τονίζοντας την αδικία σε βάρος του, για την οποία ευθύνονται οι μεγαλοαστοί συγγραφείς της Γενιάς του 1930 που τον έβαλαν στο περιθώριο, νιώθοντας «ταξική καχυποψία» απέναντι στον συγγραφέα των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων.

Η οπτική του graphic novel

Στην ίδια γραμμή-ερμηνεία του έργου του Βουτυρά συντονίζονται ο εκδότης και οι κομικογράφοι. Ο πρώτος, ο Άρης Μαραγκόπουλος, στο εισαγωγικό σημείο του γραφιστικού μυθιστορήματος των Πέτρου και Βανέλλη, αφού πλέξει κι αυτός το εγκώμιο της «μοντέρνας» πέννας του Βουτυρά, υπογραμμίζει ότι οι «αρχιτέκτονες» του άλμπουμ κατάφεραν να αναδείξουν «το καίριο» στο έργο του, δηλαδή τον «κοινωνικό θυμό που εκπέμπεται σαν υπαρξιακή αγωνία».

Η επιστημονική έρευνα και η φιλολογική κριτική

Η Νίκη Λυκούργου (2011) σταχυολογεί τις κριτικές για το «Παραρλάμα», στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, τις «διόλου υπερβολικές» και «απολύτως δικαιολογημένες θετικές και συχνά υμνητικές (...) εκτιμήσεις της κριτικής», υπογραμμίζοντας κατόπιν πως το θέμα του διηγήματος είναι η «σιωπηρή, αλλά δυναμική αναμέτρηση» του «ιδιόρρυθμου» Φάρμα «με το εργασιακό και, κατ' επέκτασιν, με το κοινωνικό περιβάλλον».

«Ο Βουτυράς αποτυπώνει την ιδιόρρυθμη δημόσια και ιδιωτική συμπεριφορά ενός προσώπου του κοινωνικού περιθωρίου και το αποκαλύπτει σε μια εντυπωσιακή και μοναδικά ιδιαίτερη πράξη (και στιγμή) της ζωής του: στη σιωπηρή, αλλά δυναμική αναμέτρηση με το εργασιακό και, κατ' επέκτασιν, με το κοινωνικό περιβάλλον του».

Η αρθρογράφος επισημαίνει πάντως πως η χαρά της εκδίκησης του Φάρμα είναι προσωρινή και ο ήρωας επιστρέφει στη βουβή του κατάσταση. Ωστόσο αμέσως μετά κλείνει την ερμηνεία της παραθέτοντας ένα απόσπασμα από την κριτική του Σκίπη, όπου τονίζεται πως το διήγημα του Βουτυρά πετυχαίνει εκεί που αποτυγχάνουν οι «φλυαρίες» των σοσιαλιστικών διηγηματογράφων.

Ο «ασυμβίβαστος» Βουτυράς

Και καταλήγει το άρθρο με ένα εκτενές απόσπασμα του Βάσου Βαρίκα (1958): «Αναρχικό και αντικοινωνικό άτομο ο ίδιος [=ο Βουτυράς], είναι φυσικό να έλκεται και να ζητάει να ζωντανέψει εκείνους ακριβώς τους ανθρώπους, που η κοινωνική τους τοποθέτηση τους φέρνει σε μόνιμη αντιδικία με την κοινωνία, επιδιώκοντας με την προβολή τους να βρει τη δικαίωση των δικών του αντιλήψεων για τη ζωή».

Ο «επαναστάτης» Βουτυράς

Ο Φάρμας εξιδανικεύεται ως alter ego του συγγραφέα, ο οποίος με την καλλιτεχνική του παραγωγή, κυρίως τα «διηγήματα-διαμαρτυρίας» του, δεν κατασκευάζει «απλά σχήματα φυγής από την πραγματικότητα, αλλά όργανα προαπόλαυσης ή εκδίκησης» (υποστηρίζει ο Τσίρκας στα 1948), παρουσιάζει «εξεγερμένους χαρακτήρες», απόδειξη πώς «τρέφει το όνειρο ότι μια μέρα (...) τα θύματα θα γίνουν θύτες» (γράφει η Βέρα Βασαρδάνη, στα 1998).

Το γραφιστικό μυθιστόρημα και η πρόσληψη του έργου του Βουτυρά

Συνεχίζοντας στην ίδια γραμμή, το graphic novel δεν εκσυγχρονίζει απλώς το διήγημα του Βουτυρά, όπως είδαμε. Ειδικότερα στα art-comics, ας μην το ξεχνάμε, οι δημιουργοί αναπαριστούν τις δικές τους προβολές, ανεξάρτητα αν οπτικοποιούν έναν κόσμο πραγματικό ή φανταστικό, σύγχρονο ή παλαιότερο, «εκφράζουν τις αναζητήσεις ή/και τις εμμονές του καιρού τους», προτείνοντας ως αξία την «εναλλακτική», ανατρεπτική θέαση της πραγματικότητας.

Ο Βουτυράς και η εποχή μας

Το graphic novel και οι δημιουργοί αναπαράγουν την κυρίαρχη πολιτισμική αντίληψη για τη φιγούρα και το έργο του Βουτυρά, στοχεύοντας να μιλήσουν για το παρόν, που βιώνουν οι ίδιοι και οι αναγνώστες τους. Ο Τσοκόπουλος στον Πρόλογο του graphic novel υπογραμμίζει πώς η δουλειά των Πέτρου και Βανέλλη καθιστά το έργο «ανοικτό στην ευαισθησία της εποχής μας». Παρόμοια ο Πέτρου σε συνέντευξή του δηλώνει: «Θέλαμε να κάνουμε ένα κόμικς αναγνωρίσιμο από τον έλληνα αναγνώστη, που να το νιώθει σαν κοινό τόπο». Το άλμπουμ εκδίδεται το 2011, δεύτερη χρονιά του πρώτου μνημονίου, όπου η ρητορική της ρήξης κυριαρχεί και εκφράζεται με ποικίλους τρόπους (δημιουργία αντιμνημονιακών μετώπων, ρήξη με το παρελθόν, «να αφήσουμε πίσω τον κακό μας εαυτό», να δράσουμε, να γίνουμε ενεργοί πολίτες, να αναπτύξουμε δίκτυα αλληλεγγύης κ.λπ.).

Η εποχή του Βουτυρά και η σημερινή

- Η περίοδος που διανύουμε, περίοδος ρευστή, μεταβατική, αντιφατική, όπου προφανώς ένας κύκλος ολοκληρώνεται και κάτι νέο (απροσδιόριστο) ακόμα ετοιμάζεται να γεννηθεί – εποχή παρόμοια σε πολλά με εκείνη του Βουτυρά, όπως συχνά σημειώνεται στις μέρες μας– διψά για ανατροπές και αναζητά ή κατασκευάζει μοντέλα ρήξης, ανασηματοδοτώντας μύθους του παρελθόντος.
- *Στα κόμικς ως «μιμητικής τέχνης» ο κώδικας του συμπαραδηλούμενου συστήματος αποτελείται «είτε από μια παγκόσμια συμβολική είτε από μια εποχιακή ρητορική, με δυο λόγια από ένα απόθεμα στερεοτύπων (σχημάτων, χρωμάτων, γραφισμών, κινήσεων, εκφράσεων, ομαδοποιήσεων, στοιχείων»:* Ρολάν Μπαρτ, *Εικόνα-Μουσική-Κείμενο*, σ. 27)

Από το «πρόβλημα» Βουτυρά στις αρχές του 20ού αιώνα...

Το «πρόβλημα Βουτυρά», όπως τίθεται η διαμάχη γύρω από την αξία και την ιδεολογία της πέννας του συγγραφέα στις αρχές του 20ού αιώνα, επανέρχεται στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, φτάνοντας έως τις μέρες μας, όπου ο μύθος του Βουτυρά διαμορφώνεται εκ νέου από το ευρύτερο πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Η «ακαταστασία» – χαρακτηρισμός της κριτικής των αρχών του περασμένου αιώνα όταν σχολιάζεται η προχειρότητα στο λεκτικό και στη δομή του έργου του Βουτυρά– πριμοδοτείται ως δείγμα (το πρώτο μάλιστα στην ελληνική λογοτεχνία) πρωτοποριακής μοντερνιστικής γραφής.

...στην πιο cult λογοτεχνική φιγούρα της εποχής μας

Την ίδια ώρα ένα σημαντικό κομμάτι του έργου του, και συγκεκριμένα το «Παραρλάμα», διαβάζεται ως επαναστατικό μανιφέστο, παρά το μοιρολατρικό τέλος που επεφύλασσε στον Φάρμα ο ίδιος ο δημιουργός του έναν αιώνα νωρίτερα. Κάπως έτσι ο Βουτυράς καθίσταται μια από τις πιο εξέχουσες cult φυσιογνωμίες του καιρού μας, και το γραφιστικό μυθιστόρημα των Πέτρου και Βανέλλη συνεισφέρει στο χτίσιμο του λογοτεχνικού μύθου την ίδια ώρα που αποτελεί προϊόν του.

Βιβλιογραφία (κριτικές στις αρχές του 20ού αιώνα)

- Πέτρος Αλήτης, «Δημοσθένης Βουτυράς», *Γράμματα* (Αλεξανδρείας), τχ. 38 (1917)
- Γ. Βρισμιτζάκης, «Δημοσθένης Βουτυράς», *Βωμός*, τχ. 2 (25.10.1918)
- Σωτήρης Σκίπης, «Δημοσθένης Βουτυράς», *Γράμματα* (Αλεξανδρείας), τχ. 41 (Οκτ.-Δεκ. 1919)
- Γρ. Ξενόπουλος, «Το διήγημα και ο κ. Βουτυράς», *Ο Νουμάς*, τα. 17, αρ. 699-702, (29 Αύγ., 5, 12 και 19 Σεπτ. 1920)
- Μ. Valsa, «Το νεοελληνικό πνευματικό κίνημα», *La Revue de l'Époque*, τχ. 11 (Νοέ. 1920)
- Λέων Κουκούλας, «Εξ αφορής της *Αρρωστημένης Ζωής*» Μούσα, τχ. 8-9 (1921) [=Τα έξι παραπάνω άρθρα συγκεντρωμένα στο «Επίμετρο» των *Απάντων*, τ. Β', εισαγωγή-επιμέλεια Βάσιας Τσοκόπουλος, Δελφίνι, Αθήνα 1999, σ. 449-532]
- Κώστας Παρορίτης, «Το πρόβλημα Βουτυρά», *Ο Νουμάς* τ. 21, τχ. 781 (1924), σ. 117-129 [=«Επίμετρο», *Άπαντα*, τ. Ε', Στάχυ, Αθήνα 2001, σ. 469-483]

Βιβλιογραφία: δεύτερο μισό 20ού αιώνα έως σήμερα (με χρονολογική σειρά)

- Στρατής Τσίρκας, «Ο διηγηματογράφος Δημοσθένης Ν. Βουτυράς», *Αλεξανδρινή λογοτεχνία* (1948), σ. 28-48.
- Νίκος Κατηφόρης, «Ο πρωτοπόρος Βουτυράς», *Το περιοδικό μας* (Πειραιάς), τ. 10, τχ. 4 (1959), σ. 235-237.
- Παναγιώτης Μουλλάς, «Εισαγωγή»: *Η μεσοπολεμική πεζογραφία. Από τον πρώτο ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1914-1939)*, τ. Α', Σοκόλης, Αθήνα (1993), σ. 17-157.
- Βέρα Βασαρδάνη, «Δ. Βουτυράς. Πρωτοπόρος και άγνωστος», *Διαβάζω*, τχ. 297 (1992), σ. 51-55.
- Βέρα Βασαρδάνη, «Δημοσθένης Βουτυράς»: *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (1900-1914)*, τ. Ι', Σοκόλης, Αθήνα 1997, σ. 280-322.
- Βέρα Βασαρδάνη, «Ελκυστική θεματογραφία», ένθετο «Επτά Ημέρες», *Η Καθημερινή* (8.11.1998), σ. 11-14.

Βιβλιογραφία: δεύτερο μισό 20ού αιώνα έως σήμερα (με χρονολογική σειρά)

- Παντελής Βουτουρής, «Ο Δημοσθένης Βουτυράς και το αστικό διήγημα: ένας ακόμη μύθος της κριτικής», *Ως εις καθρέπτην... Προτάσεις και υποθέσεις για την ελληνική πεζογραφία του 19ου αιώνα*, Νεφέλη, 1995, σ. 273-282.
- Εύη Βογιατζάκη, «Ο ραγισμένος καθρέπτης του Μοντερνισμού και η πρώτη νεοτερικότητα του Δημοσθένη Βουτυρά»: M. Rosseto, M. Tsianikas, G. Couvalis and M. Palaktsoglou (eds.): *Greek Research in Australia: Proceedings of the Eight Biennial International Conference of Greek Studies*, Flinders University June 2009, Adelaide, 574-587.
- Στυλιανός Αλεξίου, *Ελληνική λογοτεχνία. Από τον Όμηρο στον 20ό αιώνα*, Στιγμή, Αθήνα 2009.
- Τιτίκα Δημητρούλια, «Τα μαύρα διηγήματα του Βουτυρά», *Η Καθημερινή* (18.4.2010).
- Νίκη Λυκούργου, «Δημοσθένης Βουτυράς, “Παραρλάμα”. Ένας ήρωας στα ίχνη του Θεού», *Κονδυλοφόρος* 10 (2011), σ. 63-78.

Τέλος Ενότητας

«Δημοσθένης Βουτυράς»: ο λογοτεχνικός μύθος
και το γραφιστικό μυθιστόρημα
των Πέτρου και Βανέλλη

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

